

now.

It stave

निवडणूक मोहिमेच्या संबंधात मंत्री व राज्यमंत्री यांच्या भेटीच्या वेळी शासकीय अधिकाऱ्यांनी कसे वावावे यासंबंधात मार्गदर्शक सूचना.

in election campaign

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

परिपत्रक क्रमांक सीडीआर-१०८९/२३१७/३७/(एक)-अकरा,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ४ नोव्हेंबर, १९८९.

परिपत्रक

लोकसभेच्या सार्वजनिक निवडणुका, नोव्हेंबर १९८९ मध्ये होणार आहेत. त्या अनुषंगाने मंत्री व राज्यमंत्री (त्यांना निवडणुकीसाठी उभे राहावयाचे असल्यास) त्यांच्या स्वतःच्या उमेदवारीच्या संबंधात आणि/किंवा ते ज्या व्यक्तींना पाठिंबा देऊ इच्छितात त्या व्यक्तींच्या उमेदवारीच्या संबंधात, त्यांच्या स्वतःच्या जिल्ह्यामध्ये आणि कदाचित इतर जिल्ह्यांमध्येही दारे काढतील अशी अपेक्षा आहे. त्यामुळे, मंत्री व राज्यमंत्री यांनी जिल्ह्याला दिलेल्या भेटीच्यावेळी संबंधित शासकीय कर्मचाऱ्यांचे विशेषतः जिल्हास्तरावरील अधिकाऱ्यांचे वर्तन कसे असावे असा प्रश्न निर्माण होतो. कारण, जिल्हास्तरावरील अधिकारी हे साधारणतः मंत्री व राज्यमंत्री यांच्या भेटीशी प्रत्यक्ष संबंधित असतात आणि काही वेळा मंत्रिमहोदय भाषण करणार असलेल्या जाहीर सभांमध्ये उपस्थित रहातात. त्याबाबतीत, संबंधित अधिकाऱ्यांच्या मार्गदर्शनासाठी शासनाने वेळोवेळी सूचना काढलेल्या आहेत. लोकसभेच्या आगामी निवडणुका विचारात घेऊन, शासन सर्व संबंधितांच्या मार्गदर्शनासाठी पुढील सूचना पुन्हा एकदा देत आहे :--

(१) सर्व शासकीय कर्मचाऱ्यांना कोणत्याही उमेदवारास मत देण्याचे स्वातंत्र्य असले तरी त्यांनी अपक्ष वा कोणत्याही राजकीय पक्षाच्या उमेदवारांना पाठिंबा देण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या प्रचारामध्ये कोणत्याही प्रकारे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे भाग न घेणे, हे अत्यावश्यक आहे: मग कर्मचाऱ्यांची राजकीय विचारसरणी कोणतीही असो. ह्यासाठी एखाद्या विशिष्ट उमेदवाराला त्यांचा पाठिंबा आहे असा दूरान्वयाने देखील अर्थ लावता येईल अशी कोणतीही गोष्ट करण्याचे त्यांनी कटाक्षाने टाळले पाहिजे. शासकीय कर्मचारी या नात्याने त्यांनी केलेल्या वर्तनाबाबत जनतेचा गैरसमज होण्याची शक्यता असल्यामुळे कर्मचाऱ्यांनी याबाबतीत पूर्णपणे संयम पाळला पाहिजे आणि अपक्ष किंवा कोणत्याही राजकीय पक्षाच्या कोणत्याही उमेदवाराच्या वतीने प्रचार करण्यात येत असेल किंवा होत असेल अशा कोणत्याही मेळाव्यामध्ये ते उपस्थित राहणार नाहीत याची त्यांनी काटेकोरपणे काळजी घेतली पाहिजे. यासंबंधात कर्मचाऱ्यांचे लक्ष महाराष्ट्र नागरी सेवा (वर्तणूक) नियम, १९७९ यातील नियम ५ कडे वेधण्यात येत आहे.

(२) सध्या जिल्हाधिकारी हे संबंधित राजकीय पक्षांच्या जिल्हा पातळीवरील पुढाऱ्यांशी विचारविनिमय करून, मंत्री व राज्यमंत्री यांच्या दौऱ्याचा कार्यक्रम आखत असतात. आता लोकसभेची सार्वजनिक निवडणूक होऊन जाईपर्यंत ही प्रथा बंद ठेवण्यात यावी व त्याऐवजी संबंधित राजकीय पक्षांच्या जिल्हा पातळीवरील पुढाऱ्यांनी दौऱ्याचा कार्यक्रम तयार करून तो जिल्हा अधिकाऱ्यांकडे पाठवावा. सदर दौऱ्यामध्ये कोणताही पूर्वनियोजित सरकारी कार्यक्रम समाविष्ट करावयाचा असल्यास, तशा सूचनेसह तो कार्यक्रम जिल्हाधिकाऱ्यांनी मंत्री व राज्यमंत्री यांच्याकडे सादर करावा. मंत्री व राज्यमंत्री यांनी सदर कार्यक्रमास मान्यता दिल्यानंतर त्या मान्य झालेल्या कार्यक्रमाची एक प्रत जिल्हाधिकाऱ्यांकडे पाठविण्यात आल्यानंतर जिल्हाधिकाऱ्यांनी ह्या भेटीमध्ये लोकसभेच्या निवडणुकीच्या संबंधात भाषणे केली जाण्याची शक्यता असल्यास त्याबाबतची निश्चित माहिती संबंधित राजकीय पक्षांच्या जिल्हा पातळीवरील पुढाऱ्यांकडून मिळाल्यानंतर जिल्हाधिकाऱ्यांनी त्यांच्या जिल्ह्यातील सर्व शासकीय अधिकाऱ्यांना आणि त्यांच्यामार्फत त्यांच्या हाताखालील कर्मचाऱ्यांना सूचना देऊन अशा सभांना किंवा मेळाव्यांना हजर न रहाण्यास सांगावे. मात्र ज्यावेळी निवडणुकीचा किंवा राजकीय पक्षांचा कार्यक्रम इत्यादींचा कोणताही उल्लेख केला जाण्याची अजिबात शक्यता नसेल परंतु मंत्री आणि राज्यमंत्री यांची भाषणे होण्याची शक्यता असेल अशा वेळी पूर्वप्रमाणेच अशा सभांच्या किंवा मेळाव्यांच्या ठिकाणी शासकीय अधिकाऱ्यांनी किंवा त्यांच्या हाताखालील कर्मचाऱ्यांनी आवश्यकता असल्यास उपस्थित रहाण्यास हरकत नाही.

(३) मंत्रिमहोदयांनी आयोजित केलेली सभा व त्यामध्ये केलेले भाषण हे शासकीय कामकाजासंबंधी होते की निवडणुकीच्या प्रचारासंबंधी होते याबाबतचा निर्णय मंत्रिमहोदयांनी स्वतःच घ्यावयाचा आहे. जर, निवडणुकीसंबंधात प्रचार सभा आयोजित करण्यात आलेली असेल तर त्याच सभेची व्यवस्था मंत्रिमहोदयांतर्फे खाजगीरित्या करावयाची आहे आणि त्या संबंधीचा खर्च मंत्रिमहोदयांनी स्वतः किंवा त्यांच्या पक्षांनी सोसावयाचा आहे. याबाबत पुढे असाही खुलासा करण्यात येत आहे की, निवडणुकीच्या काळात घेतल्या जाणाऱ्या सार्वजनिक सभा ह्या सर्वसाधारणपणे निवडणूक सभा म्हणून समजण्यात याव्यात आणि याबाबतचा खर्च शासकीय तिजोरीतून करण्यात येऊ नये.

(४) ज्या सभेमध्ये मंत्र्यांचे किंवा राज्यमंत्र्यांचे निवडणूक मोहिमेच्या संबंधात भाषण अपेक्षित असेल किंवा तसे भाषण होण्याची शक्यता असेल अशा कोणत्याही सभेस जिल्हाधिकारी आणि/किंवा अन्य कोणत्याही जिल्हा पातळीवरील इतर विभागांच्या अधिकाऱ्यांनी मंत्री किंवा राज्यमंत्री यांच्याबरोबर जाऊ नये.

(५) सार्वजनिक ठिकाणी निवडणुकीसाठी कोणतीही सभा घेण्याची परवानगी देताना राजकीय पक्षांमध्ये किंवा अन्य अपक्ष उमेदवारांमध्ये कोणताही भेदभाव करता कामा नये. कोणत्याही ठिकाणी एकाच दिवशी आणि एकाच वेळी सभा घेण्यासाठी एकापेक्षा अधिक राजकीय पक्षांनी किंवा अपक्ष उमेदवारांनी अर्ज केला असेल तर, केवळ प्रथम अर्ज करणाऱ्या राजकीय पक्षाला किंवा उमेदवाराला सभा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(शा.म.मु.) एच १९२० (३५००—११-८९)

(६) मंत्री व राज्यमंत्री हे त्यांच्या निवडणूक दौऱ्यामध्ये त्यांच्या मतदार संभांना भेट देतात त्या वेळी नेहमीप्रमाणे ते शासकीय विश्राम भवने, निरीक्षण बंगले इत्यादींमध्ये अग्रक्रमाने जागा मिळण्यास पात्र ठरतात किंवा कसे आणि तसे असल्यास, त्यांच्याकडून सवलतीच्या दराने किंवा अन्य व्यक्तींकडून घेण्यात येणाऱ्या दराने आकार वसूल करण्यात यावा, किंवा कसे असा प्रश्न उपस्थित होतो. याबाबत शासनाने असा निर्णय घेतलेला आहे की, दौऱ्यावर असतानादेखील मंत्री व राज्यमंत्री यांची नेहमीची कर्तव्ये पार पाडत असल्यामुळे शासकीय विश्राम भवने, निरीक्षण बंगले इत्यादींमध्ये अग्रक्रमाने जागा मिळण्यास ते पात्र ठरतात आणि त्यांच्याकडून नेहमीच्या दराने आकार वसूल करण्यात येतो त्याच दराने आकार वसूल करण्यात यावा. सार्वजनिक बांधकाम विभाग आणि महसूल व वन विभाग यांनी हे आदेश शासकीय विश्राम भवने, निरीक्षण बंगले इत्यादींमध्ये जागा वाटप करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्या निदर्शनास आणून द्यावेत.

(७) अनेक शासकीय विभागांकडे व कार्यालयांकडे शासकीय अधिकाऱ्यांच्या वापरसाठी वाहने दिलेली आहेत. या वाहनांच्या वापरासंबंधीचे नियमन करणाऱ्या नियमानुसार काही विविक्त संस्था किंवा समिती इत्यादींवर सदस्य म्हणून शासनाने नेमलेल्या अशासकीय व्यक्तीही संस्थांचे व समितीचे सदस्य या नात्याने या वाहनांचा वापर करण्यास पात्र ठरतात. सध्या बहुतांशी अशासकीय व्यक्ती लोकसभेच्या आगांमो निवडणूकांच्या संबंधातील कामात गुंतलेल्या असल्याने आणि त्यांनी शासकीय वाहनांचा वापर, शासकीय समितींचे सदस्य या नात्याने त्यांना पार पाडावयाच्या कायदेशीर कामांकरिता जरी केला तरी, त्यांनी निवडणूकीच्या कामासाठी ती वाहने वापरली अशी निष्कारण टीका होण्याची शक्यता असल्याने, शासन असा निर्देश देत आहे की, हा आदेश काढण्यात त्या वाहने वापरली अशी निष्कारण टीका होण्याची शक्यता असल्याने, शासन असा निर्देश देत आहे की, हा आदेश काढण्यात त्या वाहनांच्या तारखेपासून नोव्हेंबर १९८९ मधील लोकसभा निवडणूका पार पडेपर्यंत अशासकीय व्यक्तींनी शासकीय वाहने वापरण्यास त्या व्यक्ती अन्यथा पात्र असल्या तरी, ती वापरू नयेत. तसेच, या कालावधीत, जे शासकीय अधिकारी कामानिमित्त शासकीय वाहनांतून प्रवास करतील, त्यांनीही आपल्यासोबत कोणत्याही अशासकीय व्यक्तींना मग अशा व्यक्ती अन्यथा शासकीय वाहनातून प्रवास करण्यास पात्र असल्या तरीही, शासकीय वाहनात घेऊ नये.

२. वर दिलेल्या सूचनांचे सर्व संबंधितांनी काटेकोरपणे पालन करावे. जिल्हाधिकाऱ्यांनी या सूचना, त्यांच्या जिल्ह्यातील जे अधिकारी, मंत्र्यांच्या आणि राज्यमंत्र्यांच्या दौऱ्याच्यावेळी त्यांच्यासमवेत जातात, त्यांच्या निदर्शनास आणून द्याव्यात. तसेच, बरील (दोन) येथील सूचनांप्रमाणे मंत्र्यांचे व राज्यमंत्र्यांचे दौऱ्याचे कार्यक्रम आखण्याविषयी शासनाचा निर्णयही त्यांच्या जिल्ह्यातील संबंधित राजकीय पक्षांच्या जिल्हा स्तरावरील पुढाऱ्यांना कळवावा अशी विनंती त्यांना करण्यात येत आहे. विभाग प्रमुखांनीही बरील (एक) येथील सूचना त्यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखालील सर्व शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या निदर्शनास आणून द्याव्यात आणि त्यांच्याकडून सूचनांचे काटेकोरपणे पालन केले जात आहे, याची दक्षता घ्यावी.

३. मंत्र्यांचे व राज्यमंत्र्यांचे निवडणूक मोहिमेच्या संदर्भात लवकरच व्यापक प्रमाणावर दारे सुरू होतील. म्हणून, या सूचना तातडीने अंमलात आणल्या पाहिजेत आणि मंत्र्यांनी व राज्यमंत्र्यांनी निवडणूकीच्या प्रयोजनासाठी आखलेल्या दौऱ्यांच्या संदर्भात त्यांचे पालन झाले पाहिजे.

४. बरील परिच्छेदांमध्ये काहीही नमूद केले असले तरी, मंत्र्यांच्या व राज्यमंत्र्यांच्या जिल्हा भेटीच्या वेळी पाळावयाचे नेहमीचे शिष्टाचार व सुरक्षा यांच्यासाठी करावयाची व्यवस्था, सध्या अस्तित्वात असल्याप्रमाणे संबंधित जिल्हा पातळीवरील अधिकाऱ्यांनी करावयाची आहे. निवडणूकीच्या प्रयोजनार्थदेखील मंत्र्यांची व राज्यमंत्र्यांची भाषणे असलेल्या व त्याचप्रमाणे इतरांची भाषणे असलेल्या सभांमध्ये कायदा व सुव्यवस्था राखणे ही संबंधित अधिकाऱ्यांचीच जबाबदारी राहिल. अशा अधिकाऱ्यांना त्या संबंधात आवश्यक ती व्यवस्था करावी लागेल आणि प्रसंगी, त्यांची कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी या सभांना उपस्थित रहावे लागेल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

पा. बा. नायक,

अपर मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति

राज्यपाल यांचे सचिव,
मुख्यमंत्री यांचे सचिव,
सर्व मंत्री यांचे खाजगी उच्चिव,
सर्व राज्यमंत्री यांचे स्वीय सहायक,
*प्रबंधक, उच्च न्यायालय (मूळ न्याय शाखा), मुंबई,
*प्रबंधक, उच्च न्यायालय (अपील शाखा), मुंबई,
*प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई,
सर्व विभागीय आयुक्त,
महासंचालक आणि पोलिस महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व मंत्रालयीन विभागांखालील सर्व विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख,
सामान्य प्रशासन विभाग/कार्यासन क्र. १९, २०, २०-अ, २१, २८, ३१, ३३ आणि ३४,
इतर सर्व मंत्रालयीन विभाग,
*पत्ताने.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

परिपत्रक क्रमांक सीडीआर-१०८९/२३१७/३७/(बोन) अकरा,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ४ नोव्हेंबर १९८९.

परिपत्रक

शासन परिपत्रक (गुप्त), सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक सीडीआर-१०८९/२३१७/३७/(एक) अकरा, दिनांक ४ नोव्हेंबर १९८९, शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक सीडीआर-१०८९/३९९/१५/अकरा, दिनांक ३ ऑगस्ट १९८९ आणि महाराष्ट्र नागरी सेवा (वर्तणूक) नियम, १९७९ यातील नियम ५ याकडे सर्व विभाग प्रमुखांचे व कार्यालय प्रमुखांचे लक्ष वेधण्यात येत आहे.

२. शासन सर्व शासकीय कर्मचाऱ्यांना असे सांगू इच्छिते की, निवडणुकीच्या संबंधात त्यांची जागणूक पूर्णपणे संक्षयातीत राहावी आणि जेणेकरून ते कोणत्याही पक्षावर किंवा उमेदवारावर अनुग्रह करत आहेत अशी शंका दूरान्वयानेही उत्पन्न होईल अशा कोणत्याही गोष्टी करण्याचे त्यांनी कटाक्षाने टाळावे. निवडणुकीच्या संबंधातील वैधानिक कामे सोपेवण्यात आलेले सर्व शासकीय कर्मचारी उदाहरणाकडे निर्वाचन अधिकारी, सहायक निर्वाचन अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी इत्यादींनी नामनिर्देशनपत्रे स्वीकारतेवेळी अथवा त्यांची छाननी करतेवेळी, किंवा मतदान केंद्रात प्रत्यक्ष मतदानाच्या वेळी किंवा मतमोजणीच्या ठिकाणी मतांची मोजणी करतेवेळी संपूर्णपणे निःपक्षपाती असले पाहिजे आणि ते तसे असल्याचे दिसून आले पाहिजे. यामुळे निवडणुका मोकळ्या व उचित वातावरणात होत असल्याबद्दल जनतेची खातरजमा होईल.

३. ह्याबाबतीत लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम, १९५१ मधील खाली उद्धृत केलेल्या तरतुदीकडे शासकीय कर्मचाऱ्यांचे लक्ष वेधण्यात येत आहे :—

“१३४-ए. शासकीय कर्मचाऱ्याने निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून काम करण्याबद्दल शिक्षा.—शासकीय सेवेतील कोणत्याही व्यक्तीने उमेदवाराचा निवडणूक प्रतिनिधी किंवा मतदान प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी या नात्याने निवडणुकीत काम केले तर, ती व्यक्ती तीन महिन्यांपर्यंतच्या मुदतीच्या कारावासास किंवा बंडास अथवा दोन्ही शिक्षेस पात्र होईल.”

४. ह्याबाबत शंका उद्भवल्यास शासकीय कर्मचाऱ्यांनी आपल्या वरिष्ठांचे आदेश घ्यावेत. सर्व विभाग प्रमुखांनी व कार्यालय प्रमुखांनी या सूचना त्यांच्या नियंत्रणाखाली सर्व शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या निदर्शनास आणून द्याव्यात. या सूचनांचा कोणत्याही प्रकारे भंग झाल्यास शासन त्याची गंभीर गैरवर्तन म्हणून दखल घेईल असे त्यांच्या निदर्शनास आणून द्यावे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आवेष्टानुसार व नावाने,

पा. बा. नायक,

अपर मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति

राज्यपाल यांचे सचिव,
मुख्य मंत्री यांचे सचिव,
सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव,
सर्व राज्यमंत्री यांचे स्वीय सहायक,
*प्रबंधक, उच्च न्यायालय (मूळ न्याय शाखा), मुंबई,
*प्रबंधक, उच्च न्यायालय (अपील शाखा), मुंबई,
*प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई,
सर्व विभागीय आयुक्त,
महासंचालक आणि पोलीस महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व मंत्रालयीन विभागांखालील सर्व विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख,
सामान्य प्रशासन विभाग, कार्यासन क्र. १९, २०, २०-अ, २१, २८, ३१, ३३ आणि ३४.
इतर सर्व मंत्रालयीन विभाग.

*पत्ताने.

शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक सीडीआर-१०८९/२३१७/३७/(बोन) अकरा, दिनांक ४ नोव्हेंबर १९८९ याचे सहपत्र.

शासकीय कर्मचाऱ्यांनी राजकारणात व निवडणुकांमध्ये भाग घेण्यासंबंधातील वर्तणूक नियमांची प्रत.
महाराष्ट्र नागरी सेवा (वर्तणूक) नियम, १९७९ यातील नियम ५

(१) कोणत्याही शासकीय कर्मचाऱ्याला, कोणत्याही राजकीय पक्षाचा किंवा राजकारणात भाग घेणाऱ्या कोणत्याही संघटनेचा सदस्य होव्हा येणार नाही किंवा त्याच्याशी अन्यथा संबंध ठेवता येणार नाही किंवा कोणत्याही राजकीय चळवळीत किंवा कार्यात कोणत्याही प्रकारे भाग घेता येणार नाही किंवा त्यासाठी वर्गणी देता येणार नाही किंवा सहाय्य करता येणार नाही.

(२) प्रत्येक शासकीय कर्मचाऱ्याने, त्याच्या कुटुंबातील कोणत्याही व्यक्तीला जी कोणतीही चळवळ किंवा जे कार्य प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे, स्थापित कायद्याद्वारे भारतातील कोणत्याही शासनाला चातक ठरत असतील किंवा त्याचा कल चातपात करण्याकडे असेल, अशा कोणत्याही चळवळीत किंवा कार्यात भाग घेण्यापासून किंवा वर्गणी देण्यापासून किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारे सहाय्य करण्यापासून परावृत्त करण्यासाठी प्रयत्न करणे, हे त्याचे कर्तव्य असेल आणि जेव्हा अशा चळवळीत किंवा कार्यात भाग घेण्यापासून किंवा आर्थिक वर्गणी देण्यापासून किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारे सहाय्य करण्यापासून कुटुंबियाला परावृत्त करण्यास शासकीय कर्मचारी असमर्थ ठरतो, तेव्हा, त्याने तसे शासनाला कळवले पाहिजे.

(३) कोणताही पक्ष राजकीय आहे किंवा कसे किंवा कोणतीही संघटना राजकारणात भाग घेते किंवा कसे किंवा कोणतीही चळवळ किंवा कार्य या नियमाच्या कक्षेत येते किंवा कसे, यावरील शासनाचा निर्णय अंतिम असेल.

(४) कोणताही शासकीय कर्मचारी कोणत्याही विधानसभेच्या किंवा स्थानिक प्राधिकरणाच्या निवडणुकीत (यात यापुढे "निवडणूक" असे संबोधिलेली) प्रचार करू शकणार नाही किंवा अन्यथा हस्तक्षेप करू शकणार नाही किंवा त्यासंबंधी आपले वजन खर्च करू शकणार नाही किंवा त्यात भाग घेऊ शकणार नाही.

परंतु, अशा निवडणुकीमध्ये मतदान करण्यास पात्र असणाऱ्या शासकीय कर्मचाऱ्याला मतदान करण्याचा हक्क असेल आणि जेव्हा तो आपला हा हक्क बजावतो, तेव्हा त्याने आपण कोणत्या प्रकारे मतदान करण्याचे योजले आहे किंवा केले आहे, याबाबत कोणतीही सूचना देता कामा नये.

स्पष्टीकरण.—(१) जेव्हा त्या वेळी तात्पुरत्या अंमलात असणाऱ्या कोणत्याही आदेशाद्वारे किंवा आदेशान्वये किंवा शासन निर्णयाद्वारे त्याच्यावर सोपवण्यात आलेल्या कर्तव्याचे योग्य रीत्या पालन करीत असताना, तो निवडणुकीचे कामकाज चालवण्यास सहाय्य करतो तेव्हा त्याने या नियमातील तरतुदींचे उल्लंघन केले असल्याचे मानले जाणार नाही.

(२) शासकीय कर्मचाऱ्याने त्याच्या शरीरावर, वाहनावर किंवा निवासस्थानावर कोणतेही निवडणूक चिन्ह लावणे, म्हुणजे निवडणुकीसंबंधात आपले वजन खर्च केले आहे असे ठरेल आणि निवडणुकीमध्ये उमेदवारांचे नाव सुचवणे किंवा त्याला अनुमोदन देणे, हे या नियमाच्या अर्थातर्गत निवडणुकीत भाग घेणे ठरेल आणि तदनुसार शासकीय कर्मचाऱ्याने अशा कोणत्याही प्रसंगी या नियमातील तरतुदींचे उल्लंघन केले असल्याचे मानण्यात येईल.